

І. І. Тимкович,
старший викладач

ЮРИДИЧНА ОСВІТА ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню питання про місце і значення юридичної освіти в правовій системі України, процесам її реформування відповідно до потреб сьогодення та юридичної практики.

Ключові слова: *правова система, юридична освіта, професійна підготовка, правова культура, правова свідомість, юридична практика.*

И. И. Тимкович

Юридическое образование как элемент правовой системы Украины

Статья посвящена исследованию вопроса о месте и значении юридического образования в правовой системе Украины, процессам его реформирования в соответствии с потребностями сегодняшнего времени и юридической практики.

Ключевые слова: *правовая система, юридическое образование, профессиональная подготовка, правовая культура, правовое сознание, юридическая практика.*

I. Tymkovych

Legal education as part of the legal system of Ukraine

The article investigates the question of the place and importance of legal education in the legal system of Ukraine, the process of reform according to the needs of today and of legal practice.

Key words: *legal system, legal education, professional training, legal culture, legal consciousness, legal practice.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Становлення правової системи України в умовах сьогодення відбувається у перебігу складних глобалізаційних, геополітичних, соціально-економічних, ідеологічних та інформаційних процесів. Як вдало зауважує Я. І. Ленгер, саме правова система відіграє особливо важливу роль у розв'язанні завдань гармонізації суспільства. Саме вона покликана здійснювати активний вплив на характер змін у суспільстві, сприяти гуманізації держави і права, вдосконаленню законодавчого процесу, піднесенню ефективності правового регулювання, формуванню високої суспільної та індивідуальної правосвідомості [1, с. 1]. Подібної думки дотримується і Х. Н. Бехруз, вважаючи, що саме в національній правовій системі акумулюються принципи особливості даної історично конкретної цивілізації, культури, економічного, політичного, духовного розвитку, самобутність тих «поворотів» у становленні та удосконалюванні юридичних відносин, які характерні для тієї чи іншої краї-

ни. Правова система виступає певного роду детонатором юридичного впливу на суспільні відносини. Вона повинна чітко «реагувати» на всі трансформаційні процеси в суспільстві. Відтак, зазначає науковець, правова система є однією з центральних категорій всієї правової науки [2, с. 27].

Нами встановлено, що переважно фахівці у галузі теорії держави і права (О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко, М. В. Цвік, О. Ф. Скакун, М. П. Рабінович та ін.) і порівняльного правознавства (Р. Давид, К. Осакве, Х. Н. Бехруз, В. Д. Ткаченко, Л. А. Луць, О. В. Петришин, О. І. Харитонова, Є. О. Харитонов та ін.) акцентують свою увагу на аналізі змісту поняття «правова система» та її складових елементах. Узагальнюючи їх дискусійні наукові напрацювання, можна визначити поняття «правова система» як сукупність усіх правових явищ дійсності у їх цілісності і взаємозв'язку. Це поняття є складним за своїм змістом, і, включаючи ряд елементів, воно здійснює нормативно-

організаційний вплив на суспільні відносини. Серед таких складових елементів, взаємопов'язаних компонентів правової системи, правознавці називають: право, правові відносини, законодавство, судову і юридичну практику, правову культуру і правову свідомість, систему юридичної освіти, а також зв'язки між цими елементами, які визначають результат їхньої взаємодії (наприклад, законність, правопорядок) та інші. При цьому в науковій літературі відсутній загальноприйнятий, вичерпний перелік елементів правової системи. Припускаємо, що це пов'язано з процесами постійної якісної зміни будь-якої національної правової системи, яка не може бути сталим історико-правовим явищем, а залежить від впливу цивілізаційних, політико-правових, соціально-економічних, моральних, релігійних, культурологічних, ментальних та інших факторів. Натомість, наявність спільної мети і завдань, виконання деяких загальних функцій спричиняють об'єднання вищевказаних елементів до правової системи, їх взаємний вплив та взаємозалежність.

Розглядаючи питання про юридичну освіту як елемент правової системи, варто наголосити, що у ХХ ст. вона набула шаленої популярності взагалі по всьому світу, що пов'язано, передусім, із потребою правового регулювання суспільних відносин у сучасних державах [3, с. 280]. І на сьогоднішній день юридична освіта в сучасному українському суспільстві відіграє підвищену роль, що обумовлено складними процесами становлення нашої країни як правової держави, а також створення наукового підґрунтя правової системи і відповідної нормативно-правової бази, включаючи її ефективне функціонування у всіх напрямках та складових. А наявний досвід державотворення беззаперечно свідчить, що проголошений в Україні конституційний принцип «верховенства права» не може бути втілений у життя без існування високоякісної системи юридичної освіти [4].

Аналіз досліджень і публікацій. Огляд наукової юридичної літератури свідчить, що з часу проголошення незалежності України стали актуальними дослідження правової системи України, зокрема: Я. Дячишин здійснив теоретичний аналіз основних рис сучасної правової системи України; М. Г. Хаусовою виокремлено її основні особливості за умов розбудови правової

демократичної державності в Україні; М. І. Мірошніченко розглянуто співвідношення понять «правова система України» і «правова система» в контексті генезисної структури правових систем; І. Оленчуком проаналізовано теоретико-методологічні аспекти ідентифікації правової системи України з континентальним правом; І. Я. Русенко вивчено філософсько-правовий підхід у питанні реформування національної правової системи України; О. О. Сидоренко – характеристиці впливу правової інтеграції на правові системи та інші. Крім того, правознавці приділяють увагу вивченню елементів правової культури. Так, коло їх наукових інтересів стосується ролі правової культури як важливого елемента правової системи України, визначення її місця у системі правових цінностей – Г. О. Попадинець; основоположних принципів права як інтегруючого елемента правової системи України – І. П. Бахновська; конституції як структурного елемента правової системи в матеріальному та формальному значеннях – Т. С. Подорожна; місце та роль правових конструкцій в правовій системі – О. В. Зінченко; юридична техніка як основа кодифікації законодавства та розвитку правової системи – Г. Б. Поліщук; принципи юридичної відповідальності (О. М. Болсунова) та правове життя (О. В. Куціпак) як основа для розвитку правової системи України. Що ж стосується юридичної освіти, то основні характеристики її системи і структури є об'єктом дослідження фахівців з юридичної деонтології; проблеми юридичної освіти, її організації та функціонування проаналізували В. Журавський та М. Завадський; сучасні підходи щодо модернізації юридичної освіти в Україні охарактеризували М. Задояний та І. Окс'юм; питання її якості піднімалися О. Д. Крупчан; В. В. Білоус та В. М. Сущенко розглянули сучасні проблеми і напрямки реформування юридичної освіти і науки та професійної підготовки юристів в Україні.

Мета статті полягає у дослідженні питання про місце і значення юридичної освіти в правовій системі України, процесів її реформування відповідно до потреб сьогодення та юридичної практики.

Виклад основного матеріалу. Як вдало зазначає В. Ф. Опришко, юридична освіта від ча-

сів проголошення незалежності України залишається однією з важливих складових вітчизняної системи вищої освіти, зважаючи на започатковані в державі реформи політичної, правової, суддівської систем, розвиток ринкових відносин в економіці. З року в рік, наголошує науковець, привертають до себе увагу проблеми, які гальмують створення в нашій державі належної системи підготовки юридичних кадрів, яка б характеризувалася не лише високим рівнем теоретичної та прикладної їх підготовки, а й різноманітністю останніх, виходячи з потреб різних сфер і галузей суспільного життя в сучасному світі [5, с. 6].

Огляд наукових публікацій свідчить, що серед головних проблем юридичної освіти в умовах трансформації сучасної правової системи України фахівці виділяють наступні: невідповідність системи юридичної освіти реальним потребам суспільства і держави; велика кількість юридичних вузів і факультетів у нашій країні; дискусійність і невизначеність питання щодо змісту галузевого стандарту юридичної освіти; нагальна необхідність підвищення її якості; складні процеси інтернаціоналізації та інтеграції вищої юридичної освіти в Європейський і світовий освітній простори; зниження рівня правової культури і правової освіченості абітурієнтів; успадкування і деякою мірою консервування радянської системи теоретичної і практичної підготовки юристів, що полягає у спотвореній корпоративності професії юриста, орієнтації майбутніх фахівців на збереження та розвиток саме примусово-заборонних правових норм, існування, окрім «писаного», ще й «телефонного» права, відсутності реальної публічності в правових відносинах узагалі та в захисті прав людини і громадянина зокрема [6].

Відтак, у рамках реформування системи вищої освіти та комплексного оновлення законодавства у цій сфері, нагальним і позитивним кроком вважаємо прийняття Міністерством освіти і науки України наказу від 05.07.2016 р. № 787 «Про утворення робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні», обговорення шляхів удосконалення її правових і організаційних засад за участі не лише представників органів державної влади, але й партнерів, котрі реалізують проект USAID «Справедливе правосуддя», координаторів про-

ектів ОБСЄ в Україні, представників вищих навчальних закладів та громадських об'єднань. Відповідно до наказу, перед робочою групою поставлено завдання до 30 вересня 2016 р. розробити та подати на погодження до Міністерства освіти і науки України проект Концепції розвитку юридичної освіти в Україні, а до 30 грудня 2016 р. розробити та подати на погодження до вказаного міністерства проект Плану реалізації даної Концепції [7]. Результатом цієї роботи стала презентація Міністром освіти і науки України, головою робочої групи з розробки концепції Лілією Гриневич та заступником Міністра юстиції України Ганною Онищенко Концепції вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії, проведена 14 вересня 2016 р. під час круглого столу «Модернізація правничої освіти в Україні» [8], а текст проекту Концепції розміщений на сайті Міністерства освіти і науки України для його ознайомлення громадськістю.

За інформацією Урядового порталу, проект Концепції передбачає:

- запровадження єдиного кваліфікаційного іспиту для всіх здобувачів юридичної освіти. Так лише після успішного зовнішнього оцінювання майбутній юрист зможе отримати диплом магістра. Адміністрування цього іспиту автори проекту Концепції пропонують здійснювати спеціальній державній правничій екзаменаційній комісії, що формуватиметься як незалежний колегіальний орган. До її складу пропонується залучати представників правничих професій, Міністерства освіти і науки України та Міністерства юстиції України, а також представників академічного самоврядування правничих шкіл;

- запровадження новітніх методик викладання. Зазначається, що університетам потрібно обмежити методика «постатейного відтворення нормативно-правових актів як таку, що негативно впливає на набуття студентами правничих аналітичних навичок». Натомість пропонується впроваджувати мережеві освітні технології та елементи методики навчання для дорослих шляхом постановки навчальних цілей, роботи в малих групах з використанням кейсів, обговорення практичних аспектів застосування набутих знань під час навчання;

- важливість практичної підготовки студента, а відтак, рекомендується і поза практикою, безпосередньо під час навчального процесу, максимально вводити практичні завдання;

- надано перелік основних компетентностей, якими повинні володіти юристи, зокрема, здатність до абстрактного, логічного та критичного мислення, до творчого мислення і генерування нових ідей, до аналізу і синтезу; уміння планувати, організовувати і контролювати свою діяльність; знання і розуміння природи етичних стандартів, у тому числі етичних стандартів правничої професії та здатність діяти на їх основі; знання державної мови та однієї з офіційних мов Ради Європи на рівні, що забезпечує можливість як усного, так і письмового їх застосування у тому числі у професійній сфері; вміння працювати самостійно, працювати у команді колег за фахом, а також із залученням експертів з інших галузей знань; вміння примирювати сторони з протилежними інтересами та інші [9].

Таким чином, Концепція вдосконалення правничої (юридичної) освіти для фахової підготовки правника відповідно до європейських стандартів вищої освіти та правничої професії спрямована на вирішення не лише організаційно-правових питань удосконалення юридичної професії, але й спричиняє формування нового світоглядного розуміння її значення (завдяки чітко регламентованим, вичерпним компетентним вимогам до професії юриста) в правовій системі України. Тому сподіваємося, що припинить своє існування підхід до розвитку юридичної освіти, вибудований з основ радянського права, котрий розглядав правову систему як результат державної волі, підмінював право і закон, визнавав верховенство закону як доміную над правом, продукував залежну правосвідомість, не здатну ефективно впливати на прогресивний розвиток суспільства. Сфера юридичної освіти потребує ґрунтовного переосмислення та реформування, має спрямовуватися на формування сучасного юридичного мислення, що повинно бути відкритим, зверненим до конкретних суспільних потреб, до людини. Для адаптації у світовому правовому просторі національна правнича освіта повинна формувати нову професійну свідомість юриста [10, с. 70-71].

Висновки. Юридична освіта як елемент національної правової системи нашої держави має важливе значення у цивілізаційному виборі України і розвитку суспільних відносин. Будучи багатогранним явищем, вона становить сукупність різноманітних заходів (організаційно-правових, освітньо-виховних, інформаційних та інших), спрямованих на комплексну, системну, послідовну підготовку конкурентоздатних, фахових спеціалістів у галузі права, діяльність яких спрямована на вирішення практичних завдань суспільства і держави, забезпечення реалізації інтересів громадськості й окремої особистості. Вважаємо, що саме юридична освіта є тим базисом для результативного реформування правової системи України, котрий забезпечить побудову нашої держави як правової й соціально сприятливої, інтегрованої у світовий та європейський простір, закладе надійну основу для успішної професійної реалізації фахівців-юристів, стати чинником позитивної трансформації правової свідомості та правової культури наших громадян.

Література

1. *Ленгер Я. І.* Реформування правової системи України як засіб підвищення її ефективності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Я. І. Ленгер; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
2. *Бехруз Хаїматулла* Правова система – центральна категорія порівняльного правознавства / Хаїматулла Бехруз // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – № 21. – С. 27-32.
3. *Діденко О. М.* Місце юридичної науки в системі суспільних наук: зародження, становлення та розвиток / О. М. Діденко // Вісник аграрної історії: зб. наук. праць. – 2013. – № 4-5. – С. 273-283.
4. *Сущенко В. М.* Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні / В. М. Сущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-33.pdf>
5. *Опришко В. Ф.* Особливості підготовки юристів у непрофільних вищих навчальних закладах України: сучасний стан і шляхи подальшого розвитку / В. Ф. Опришко // Правове регулювання економіки. – 2013. – № 13. – С. 6-27.

6. *Стецюк Л. О.* Проблеми вищої юридичної освіти та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv; Крупчан О. Д. До питання про якість юридичної освіти // Правове регулювання економіки. – 2013. – № 13 – С. 48-52; Сущенко В. М. Сучасні проблеми реформування юридичної освіти і науки в Україні // Наукові праці. наук.-метод. журнал. Політичні науки. Правознавство. – 2007, Том 69. Вип. 56 – С. 184-187.

7. *Про утворення* робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні: наказ Міністерства освіти і науки України від 5 липня 2016 р. № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5737>

8. *Концепція* реформи юридичної освіти пропонує впровадити «наскрізну» магістерку для правників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/>

9. *Проект* Концепції вдосконалення юридичної освіти представлено суспільству / Міністерство освіти і науки України. – 15.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249321194&cat_id=244277212

10. *Русенко І. Я.* Реформування національної правової системи України: філософсько-правовий підхід / І. Я. Русенко // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1. – С. 67-72.

References

1. *Lenher Ya. I.* Reformuvannya pravovoyi systemy Ukrainy yak zasib pidvyshchennya yiyi efektyvnosti: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.01 / Ya. I. Lenher; Kyivivs'kyu nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. – K., 2007. – 20 s.

2. *Bekhruz, Khashmatulla* Pravova systema – tsentral'na katehoriya porivnyal'noho pravoznavstva / *Khashmatulla Bekhruz* // Aktual'ni problemy derzhavy i prava. – 2003. – № 21. – С. 27-32.

3. *Didenko O. M.* Mistse yurydychnoyi nauky v systemi suspil'nykh nauk: zarodzhennya, stanovlennya ta rozvytok / O. M. Didenko // Visnyk

ahrarynoyi istoriyi. Zbirnyk naukovykh prats'. – 2013. – № 4-5. – С. 273-283.

4. *Sushchenko V. M.* Suchasni problemy reformuvannya yurydychnoyi osvity i nauky v Ukraini / V. M. Sushchenko [Elektronnyy resurs]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-33.pdf>

5. *Opryshko V. F.* Osoblyvosti pidhotovky yurystiv u neprofilnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: suchasnyi stan i shliakhy podalshoho rozvytku / V. F. Opryshko // Pravove rehuliuвання ekonomiky. – 2013. – № 13. – С. 6-27.

6. *Stetsiuk L. O.* Problemy vyshchoi yurydychnoyi osvity ta shliakhy yikh vyrishennia [Elektronnyi resurs]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv; Крупчан О. Д. До питання про якість юридичної освіти // Правове rehuliuвання ekonomiky. – 2013. – № 13 – С. 48-52; Sushchenko V. M. Suchasni problemy reformuvannya yurydychnoyi osvity i nauky v Ukraini // Naukovi pratsi. Nauk.-metod. zhurnal. Politychni nauky. Pravoznavstvo. – 2007, Том 69. Вип. 56. – С. 184-187.

7. *Про утворення* робочої групи з розроблення Концепції розвитку юридичної освіти в Україні: наказ Міністерства освіти і науки України від 05.07.2016 р. № 787 [Elektronnyi resurs]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5737>

8. *Kontseptsii* reformy yurydychnoyi osvity proponuє vprovadyty «naskriznu» mahisterku dlia pravnykiv [Elektronnyi resurs]. – Режим доступу: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/>

9. *Проект* Концепції вдосконалення юридичної освіти представлено суспільству / Міністерство освіти і науки України. – 15.09.2016 р. [Elektronnyi resurs]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249321194&cat_id=244277212

10. *Rusenko I. Ia.* Reformuvannya natsionalnoi pravovoi systemy Ukrainy: filosofsko-pravovyi pidkhid / I. Ia. Rusenko // Chasopys Kyivskoho universytetu prava. – 2014. – № 1. – С. 67-72.